

DOI: 10.33663/0869-2491-2025-36-577-585

УДК 343.223:344.12

А. С. НЕРСЕСЯН,
кандидат юридичних наук*
ORCID: 0000-0002-0890-283X

БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПРАВОВА ПРИРОДА І КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ

Статтю присвячено проблемі визначення правової природи та юридичного закріплення поняття інституту бойового імунітету у кримінальному законодавстві України. Зроблено висновок, що бойовий імунітет є обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння, а не підставою звільнення від кримінальної відповідальності. У зв'язку із цим було запропоновано удосконалене визначення поняття бойового імунітету і запропоновано внести зміни до розділу VIII Загальної частини Кримінального кодексу України, включивши окрему статтю «Бойовий імунітет».

Ключові слова: бойовий імунітет, необхідна оборона, крайня необхідність, виправданий ризик, збройний конфлікт, бойові дії, збройна агресія, військовослужбовець, кримінальна відповідальність, оборона України.

Nersesian Armen. Combat immunity in criminal law: legal nature and criminal law definition

The article is devoted to the problem of determining the legal nature and legal consolidation of the concept of the institution of combat immunity in the criminal legislation of Ukraine. The conclusion is made that this is a circumstance that excludes the criminal illegality of an act, and not a basis for exemption from criminal liability. In this regard, an improved definition of the concept of combat immunity was proposed and it was proposed to make changes to Section VIII of the General Part of the Criminal Code of Ukraine, including a separate article "combat immunity".

Key words: combat immunity, necessary defense, extreme necessity, justified risk, armed conflict, hostilities, armed aggression, military personnel, criminal liability, defense of Ukraine.

Вступ. Інститут бойового імунітету як кримінально-правовий феномен є доволі новим, а саме поняття імунітету в юриспруденції у цілому є поняттям малодослідженим, хоча вони передбачені кримінальним законодавством¹. Це, зокрема, є законодавчо визначені умови, за яких особа не притягується до відповідальності за вчинення діянь, що зовні (об'єктивно) схожі із передбаченим у Кримінальному кодексі України (далі – КК) кримінальним правопорушенням, або навіть у випадку вчинення кримінально

* **Nersesian Armen**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

протиправного діяння (наприклад, заподіяння шкоди в умовах необхідної оборони, діяння під впливом фізичного чи психічного примусу тощо). Крім того, у КК України передбачено, що кримінальній відповідальності не підлягає низка осіб, що передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України – дипломатичні представники іноземних держав, інші громадяни (так званий дипломатичний імунітет).

У період проєктування і прийняття чинного кримінального законодавства та й протягом його дії до останнього часу, питання такого виду імунітету, як бойовий імунітет, взагалі не стояло, оскільки в такому інституті не вбачалося актуальності та потреби, адже Україна не брала участі у жодному збройному конфлікті й бойові дії не вела. Але з початком збройної агресії росії гостро постала потреба в розробці та нормативному закріпленні умов непритягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності за вчинення діянь у критичних умовах. Ця проблема постала з 2014 р., коли агресія рф проти України породила необхідність не лише активних дій з боку державних силових структур (у першу чергу збройних сил), а й упровадження та нормативного закріплення нових правил та інститутів для забезпечення правомірності такої протидії². Особливо гостро ця проблема постала з початком повномасштабного вторгнення військ рф в Україну у 2022 р. Потреба у впровадженні зазначених правил була зумовлена необхідністю залучити у протидію збройній агресії усі державні силові структури, які вимушені були заподіювати шкоду агресору – фізичну, матеріальну, іншого характеру особисту шкоду (інтересам, свободам та правам)³. І у цих випадках заподіяння зазначеної шкоди є не суспільно небезпечним, а суспільно корисним, оскільки Збройні Сили України, вчинюючи такі дії, реалізують свій обов'язок по забезпеченню захисту національної безпеки.

Окремі питання законодавчого закріплення умов наявності бойового імунітету були вирішені шляхом внесення змін до низки нормативно-правових актів України: у розділ VIII КК України шляхом включення нової ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України»; у статті 1, 17 і 20 Закону України «Про оборону України» 2000 р.; у статтях 26 і 59 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України 1999 р.; у ст. 5 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України 1999 р.; у ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 2015 р. При цьому потрібно зважати на те, що практика застосування інституту бойового імунітету надалі сприятиме вдосконаленню нормативної бази в цій сфері.

Усе зазначене й зумовлює актуальність цієї тематики наукового дослідження. І, незважаючи на доволі велику кількість нових наукових праць, покликаних виявити і розв'язати питання впровадження такого нового виду імунітету у кримінально-правову доктрину і практику, все ж низка питань лишаються відкритими й недостатньо вивченими.

Огляд літератури. Як уже зазначалося, проблеми феномену імунітетів у праві, у тому числі й у кримінальному, були предметом дослідження багатьох науковців. Серед них можна назвати таких дослідників, як М. О. Акімов, А. О. Бегунц, М. Дерменжи, М. С. Журавльов, О. О. Кваша, М. Г. Корабель, В. В. Кузнецов, Н. Орловська, Д. С. Птащенко, В. Фурман, Ю. В. Шинкарьов та ін.

Але однастайності у поглядах науковців щодо правової природи, сутності, ознак, визначення поняття та реалізації бойового імунітету досі немає, що потребує подальших пошуків у цій сфері.

Мета. Враховуючи викладене, метою цього дослідження буде визначення правової природи і поняття бойового імунітету як інституту кримінального права. У межах поставленої мети будуть вирішені такі завдання, як: аналіз законодавчого визначення бойового імунітету та виявлення недоліків і неточностей; зіставлення статей чинних нормативно-правових актів України, що визначають поняття бойового імунітету.

Виклад основного матеріалу. Загалом правовий імунітет у кримінальному праві визначається як «зумовлені специфікою правового статусу особи заборони на застосування щодо неї будь-яких заходів кримінально-правового впливу за кримінальне правопорушення або визнання правомірним вчиненого нею у зв'язку з цим статусом діяння, яке за зовнішніми ознаками збігається із кримінальним правопорушенням»⁴. Тобто це свого роду гарантія від держави, що стосовно певних суб'єктів за вчинення діянь, схожих за зовнішніми (об'єктивними) ознаками із кримінальними правопорушеннями, не буде застосовуватися відповідальність, передбачена чинним законодавством України.

Щодо бойового імунітету, то він є одним із таких гарантій, який має свого специфічного суб'єкта – військовослужбовця. Як правильно зазначається у джерелах, з огляду на зміст чинного законодавства України у військовій сфері складається таке враження, що військового командира можуть притягти до відповідальності, у тому числі й кримінальної, практично в кожному випадку ведення бойових дій, а особливо, якщо це спричинило й втрати у живій силі та бойовій техніці⁵. А тому, враховуючи часто вкрай критичні умови прийняття військовослужбовцем тих чи інших рішень (ризик чи крайня необхідність), у яких втрати особового складу чи матеріальні збитки є єдиним можливим виходом, визначення і закріплення у законодавстві України умов непритягнення до відповідальності цих осіб є необхідним кроком.

Загалом правовій доктрині поняття бойового імунітету не є новим. Так, у зарубіжному законодавстві, зокрема й у військовому, це поняття закріплено давно. Наприклад, відповідні норми є в законодавстві Франції, Ізраїлю, США, Великої Британії, Канади. Передусім це передбачає, що держава не несе відповідальності за втрати, заподіяні збройними силами відповідної держави, учасникам бойових дій (комбатантам), які настали внаслідок недба-

лості, дії чи бездіяльності цих збройних сил⁶. Врахувавши досвід інших країн, вітчизняний законодавець також передбачив у низці нормативно-правових актів умови, за яких особи не притягуються до відповідальності в умовах ведення бойових дій.

Згідно із п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону України» (далі – Закон) бойовий імунітет – це «звільнення військового командування, військово-вслужбовців, поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»⁷ (зміни від 15.03.2022 р).

Передусім, як звертають увагу дослідники, питання полягає у визначенні сутності цього інституту. Адже в зазначеному визначенні зазначено, що бойовий імунітет – це звільнення перелічених суб'єктів від відповідальності, у тому числі й кримінальної. Натомість норма, яка визначає умови, за яких відповідна особа не притягується до кримінальної відповідальності, включена до розділу VIII як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння. І хоча ці інститути є на перший погляд дуже близькими за своєю спрямованістю, але насправді вони мають суттєві відмінності. Якщо звільнення від кримінальної відповідальності застосовується щодо суб'єкта з урахуванням його особливостей і характеру вчиненого кримінально протиправного діяння (тобто має місце власне кримінальне правопорушення), то обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, передбачають відсутність складу кримінального правопорушення, оскільки діяння, яке має об'єктивні ознаки кримінального правопорушення, вчинюється з суспільно корисною метою.

Враховуючи вказане, бойовий імунітет, на нашу думку, ніяк не може бути розцінений як підстава звільнення від кримінальної відповідальності. У самому визначенні поняття бойового імунітету вказується на вчинення певних дій в умовах виправданого ризику, який, виходячи із норм КК України, є саме обставиною, яка виключає кримінальну протиправність діяння. А тому про звільнення вказаних у ньому осіб від відповідальності, зокрема й кримінальної, не може йтися. На це звертають свою увагу такі дослід-

ники, як А. О. Бегунц, Н. Орловська та М. Дерменжи⁸, В. В. Кузнецов⁹, Ю. В. Шинкарьов і М. Г. Корабльов та ін. Хоча деякі дослідники все ж вказують у визначеннях цього інституту, що бойовий імунітет – це саме звільнення від кримінальної відповідальності.

Стосовно іншої умови непритягнення до відповідальності вказаних у визначенні бойового імунітету осіб, а саме «настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань)» взагалі за своєю сутністю є казусом (випадком), настання кримінальної відповідальності, за який виключається з причин відсутності суб'єктивної сторони (відсутнє психічне ставлення особи до вчинюваних діянь і наслідків, оскільки в умовах їх вчинення ця особа не могла передбачити їх суспільної небезпечності). Крім того, на нашу думку, вказані у визначенні наслідки, а саме «втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння)» також і в умовах крайньої необхідності, що також, як і виправданий ризик, є обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння.

Відзначимо, що законодавець пішов правильним шляхом, включивши (одночасно із п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону) ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» у розділ VIII «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» КК України. Тобто за своєю сутністю ст. 43-1 КК України так само легалізує бойовий імунітет як інститут кримінального права. У цій статті зазначено: «Не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України. Особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна». Тобто за своїм змістом ця стаття КК України є кримінально-правовою реалізацією положення п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону України».

При порівнянні визначень, що містяться у вказаних нормативно-правових актах, очевидно є неузгодженість визначень, на що неодноразово зверталася увага дослідників. Але оскільки вони врегульовують однакові суспільні відносини, ці визначення мають певним чином збігатися.

Так, зокрема, зміст ст. 43-1 КК України визначає обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння, для більш широкого кола осіб, порівняно із тим, який передбачений у Законі. І в такому формулюванні ця норма КК України не визначає ознаки та умови бойового імунітету, оскільки, як видається, цей інститут має стосуватися лише певного кола суб'єктів – тих осіб, які мають своїм професійним обов'язком захист України від збройної агресії, її суверенітету і територіальної цілісності (військовослужбовців та добровольців формувань територіальної оборони Збройних Сил України, військовозобов'язаних, прирівняних законом до військовослужбовців працівників правоохоронних органів). Водночас погоджуємося із дослідниками, що «імунітет, передбачений ст. 43-1 КК, повинен поширюватися на цивільних осіб, які реалізують власне право щодо відсічі та стримування збройної агресії рф та/або інших держав». А тому бойовий імунітет як обставина, яка виключає кримінальну протиправність діяння, має бути передбачена окремою нормою, яка також буде включена до розділу VIII Загальної частини КК України: цей інститут може бути спеціальним видом крайньої необхідності (ст. 39-1) або спеціальним видом діяння, пов'язаного з ризиком (ст. 42-1).

Щодо визначення поняття бойового імунітету, то ми вважаємо, що наявне в Законі його визначення потребує суттєвого редагування. Враховуючи висловлені вище зауваження щодо його змісту, пропонуємо викласти його так: *«Бойовий імунітет – це заподіяння військовим командуванням, військовослужбовцем, добровольцем формування територіальної оборони Збройних Сил України, працівником правоохоронних органів шкоди у вигляді втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна внаслідок застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), які настали в умовах крайньої необхідності або виправданого ризику, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»*. З нашої точки зору, це визначення чіткіше визначає і правову природу, і сутність, і ознаки бойового імунітету як діяння, яке не містить складу кримінального правопорушення.

Відповідно до такого визначення пропонуємо бойовий імунітет як обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння, викласти так: *«Не є кримінальним правопорушенням заподіяння військовим командуванням, військовослужбовцем, добровольцем формування територіальної оборони Збройних Сил України, працівником правоохоронних органів шкоди у вигляді втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового*

майна внаслідок застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), які настали в умовах крайньої необхідності або виправданого ризику, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Включення такої спеціальної норми у розділ VIII Загальної частини КК України сприятиме більш ефективному застосуванню на практиці бойового імунітету при вирішенні питання щодо непритягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців і прирівняних до них працівників правоохоронних органів. З огляду на судову практику очевидним є факт застосування такої обставини, яка виключає кримінальну протиправність діяння, як бойовий імунітет щодо вказаних нами суб'єктів за умови наявності окреслених нами вище ознак у дуже небагатьох випадках. І одним із факторів, що це зумовлює, є нечіткість визначення сутності й ознак цього інституту.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити ряд висновків. По-перше, зауважимо про недосконалість нововведених норм у нормативно-правові акти України, які регламентують поняття та умови застосування бойового імунітету. По-друге, було визначено правову природу інституту бойового імунітету: встановлено, що це є обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння, а не підставою звільнення від кримінальної відповідальності відповідних осіб. У зв'язку із цим було запропоновано удосконалене визначення поняття бойового імунітету. По-третє, доведено, що ст. 43-1 є обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння (імунітетом), для цивільних осіб при реалізації свого права на стримування і відсіч збройної агресії інших держав (передусім рф). Запропоновано у розділ VIII Загальної частини КК України включити окрему статтю «Бойовий імунітет», який може бути визначений як спеціальний вид крайньої необхідності (ст. 39-1) або спеціальний вид діяння, пов'язаного з ризиком (ст. 42-1).

Проведене у цій статті дослідження не вичерпує проблем, пов'язаних із реалізацією бойового імунітету у кримінальному праві. Натомість вона відкриває перспективи подальших пошуків у цій сфері для якнайбільш ефективного застосування цього інституту. Зокрема, щодо необхідності створення окремого військового суду, який у своїй діяльності враховуватиме специфіку військових правопорушень, у тому числі кримінальних.

1. Бегунц А. Феномен імунітетів у кримінальному праві України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 34. 2022. 125–132. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-15> 2. Кузнецов В. В. Умови реалізації бойового імунітету. *Нове українське право*. 2023. Вип. 3. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.21> 3. Шинкарьов Ю. В., Корабель М. Г. Щодо проблематики бойового імунітету в сучасному праві України. *Збірник наукових праць*

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Харків, 2023. Вип. 37. С. 36–43. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2023.37.05> 4. Бегунц А. О. Імунітети в кримінальному праві України: дис. ... докт. філософії. Спец. 081. Харків, 2023. 229 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/357a8aae-e6ed-42a5-8744-6de45dc21593/content> 5. Фурман В. Бойовий імунітет. Огляд змін до законодавства. 04.2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210201_boiovyi-muntet-oglyad-zmn-do-zakonodavstva 6. «Бойовий імунітет», як одна із гарантій захисту прав військовослужбовців, та окремі питання системи військової юстиції в Україні. Аналітична доповідь. Київ, 2021. URL: <https://defence.org.ua/wp-content/uploads/doslidzhennya/CDS-Boiovyi-imunitet-ukr.pdf> 7. Про оборону України: Закон України. Вводиться в дію Постановою ВР № 1933-XII від 06.12.91. ВВР. 1992. № 9. Ст.107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> 8. Орловська Н., Дерменжи М. Бойовий імунітет як кримінально-правова новела та його значення у запобіганні військовій злочинності. Conferința științifică internațională „OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA”, ediția a II-a. Chișinău, 24 martie 2023. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/394-397_11.pdf 9. Кузнецов В. В. Бойовий імунітет: проблеми нормативного закріплення та реалізації. *Нове українське право*. 2023. Вип. 2. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.20>

References

1. Behunts A. Fenomen imunitetiv u kryminalnomu pravi Ukrainy. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Pravo»*. 34. 2022. 125–132. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-15> 2. Kuznetsov V. V. Umovy realizatsii boiovooho imunitetu. *Nove ukrainske pravo*. Vyp. 3. 2023. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.21> 3. Shynkarov Yu. V., Korabel M. H. Shchodo problematyky boiovooho imunitetu v suchasnomu pravi Ukrainy. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody «PRAVO»*. Kharkiv, 2023. Vyp. 37. S. 36-43. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2023.37.05> 4. Behunts A. O. Imunitety v kryminalnomu pravi Ukrainy: Dysertatsiia na zdobuttia nauk. stupeniu doktora filosofii. Spets. 081. Kharkiv, 2023. 229 s. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/357a8aae-e6ed-42a5-8744-6de45dc21593/content> 5. Furman V. Boiovyi imunitet. Ohliad zmin do zakonodavstva. 04.2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210201_boiovyi-muntet-oglyad-zmn-do-zakonodavstva 6. «Boiovyi imunitet», yak odna iz harantii zakhystu prav viiskovosluzhbovtziv, ta okremi pytannia systemy viiskovoi yustytzii v Ukraini. *Analitychna dopovid*. Kyiv, 2021. URL: <https://defence.org.ua/wp-content/uploads/doslidzhennya/CDS-Boiovyi-imunitet-ukr.pdf> 7. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy. Vvodytsia v diiu Postanovoiu VR № 1933-XII vid 06.12.1991. *VVR*. 1992. № 9. st.107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> 8. Orlovska N., Dermenzhy M. Boiovyi imunitet yak kryminalno-pravova novela ta yoho znachennia u zapobihanni viiskovii zlochynnosti. Conferința științifică internațională „OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA”, ediția a II-a. Chișinău, 24 martie 2023. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/394-397_11.pdf 9. Kuznetsov V. V. Boiovyi imunitet: problemy normatyvnoho zakriplennia ta realizatsii. *Nove ukrainske pravo*. Vyp. 2. 2023. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.20>

Nersesian Armen. Combat immunity in criminal law: legal nature and criminal law definition

The institution of combat immunity as a criminal law phenomenon is quite new, and the concept of immunity in jurisprudence as a whole is a poorly researched concept, although they are provided for by criminal law. The problem of legislative consolidation of the norm on combat immunity became particularly acute with the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation troops into Ukraine in 2022, in the conditions of which it became necessary to involve all state power structures that were forced to cause harm to the aggressor in countering armed aggression.

The purpose of this study was to determine the legal nature and concept of combat immunity as an institution of criminal law.

As a result, it was established that the immunity provided for in Art. 43-1 of the Criminal Code should extend to civilians who exercise their own right to repel and deter armed aggression of the Russian Federation and/or other states. Therefore, combat immunity as a circumstance that excludes the criminal illegality of an act should be provided for by a separate norm, which should also be included in Section VIII of the General Part of the Criminal Code of Ukraine.

This study proved the imperfection of the newly introduced norms in the regulatory legal acts of Ukraine that regulate the concept and conditions for the application of combat immunity. The legal nature of the institution of combat immunity was determined: it was established that this is a circumstance that excludes the criminal illegality of an act, and not a basis for exempting the relevant persons from criminal liability. In this regard, an improved definition of the concept of combat immunity was proposed. Based on the above, it was proposed to include a separate article "Combat immunity" in the Criminal Code of Ukraine, which can be defined as a special type of extreme necessity (Article 39-1) or a special type of act associated with risk (Article 42-1). This study does not exhaust the problems associated with the implementation of combat immunity in criminal law, but opens up prospects for further research in this area, in particular, regarding the need to create a separate military court, which in its activities will take into account the specifics of military offenses, including criminal ones.

Key words: *combat immunity, necessary defense, extreme necessity, justified risk, armed conflict, hostilities, armed aggression, military personnel, criminal liability, defense of Ukraine.*